

Sociological Analysis of *A Thousand and One Nights* from the "Discourse of Power" Perspective of Foucault

Mohamad Khosravishakib^{1*} | Parvin Javadi² | Mohamadreza Neamati³

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Persian Literature, Faculty of Humanities, University of Lorestan, Lorestan, Iran. E-mail: Khosravishakib.M@gmail.com
2. Ph.D candidate, Department of Persian Literature, Faculty of Humanities, Islamic Azad of Khoramabad, Lorestan, Iran. E-mail: Gavadi8667@gmail.com
3. Ph.D candidate, Department of Persian Literature, Faculty of Humanities, University of Lorestan, Lorestan, Iran. Email: Mohammadreza.nemati1987@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 23/03/2021

Received in revised form:
17/08/2021

Accepted: 29/08/2021

Keywords:

The thousand Nights,

Foucault,

Discourse of Power,

Language.

ABSTRACT

All social mechanisms have been based on Discourse of Power and accepting this source, needs familiarity with power and pyramid of power too. In Foucault's view, class and all devices involved in the discourse take part in dialogue of power. Cinema, religion, painting, architecture, literature and music, all centers of power and domination of time, location of the band or lose are among the prominent factors in this respect. According to this thinking, cinema, architecture, painting, literature, music and religion are all considered to be centers of power that have relative power and dominance in terms of time and place. "Narrative" is also a form of the overriding literary system in the world. Conveys areas of soft "power discourse". The research method in this article is a library, analysis and qualitative study, which, with highlighting on the discourse of Foucault's power, will be a qualitative critique and analysis of the stories in the book *One Thousand and One Nights*. The premise is that the *One Thousand and One Nights* anecdotes, by emphasizing their function and social role in their context, represent the dominant discourse of "soft power." "Anecdote", as well as other members of the literary system so dominates the world of "discourse of power" with the transfer. In this article the critical analysis of the book *A Thousand Nights* with the approach of "discourse of power" Foucault will be explains.

Cite this article: khosravishakib, M. Javadi, P, & Neamati, M.R. (2024) Sociological Analysis of *A Thousand and One Nights* from View of "Discourse of Power" of Foucault. *Journal of Research in Narrative Literature*, 12 (4), 127-142.

© The Author(s).

DOI: 10.22126/rp.2021.6283.1319

Publisher: Razi University

Extended Abstract

Introduction:

In the book *One Thousand and One Nights*, the will and the exercise of power do not flow downwards like a linear and axial pattern, but are implemented in the discourse container of the story. Regardless of the foundations of Foucault's thought about power, the king in this book is a symbol of authority; But with more precision, we find out that it is Shahrzad who dominates him with the use of soft power (telling stories). In fact, the author of the book *One Thousand and One Nights*, *Willingly or Unwillingly* - shows how a collection of anecdotes and stories, expressive and linguistic concepts and qualities as well as strategies, a powerful discourse; But at the same time, they create soft.

Methodology:

The research method in this article is a library, analysis and qualitative study, which, with highlighting on the discourse of Foucault's power, will be a qualitative critique and analysis of the stories in the book "*One Thousand and One Nights*". The premise is that the "*One Thousand and One Nights*" anecdotes, by emphasizing their function and social role in their context, represent the dominant discourse of "soft power." "Anecdote", as well as other members of the literary system so dominates the world of "discourse of power" with the transfer. In this article the critical analysis of the book *A Thousand Nights* with the approach of "discourse of power" Foucault will be explains.

Results and Discussion:

The areas of power in *One Thousand and One Nights* are: soft power, power of narration and audience attraction, physical power and gender, activism and reactivity of language in *One Thousand and One Nights*, which are examined separately.

soft power

Basic and raw attitudes towards power divide it into two types, soft and hard. According to this general division, it can be said that the peak of power is the place where soft power beats hard power, and this issue depends on the level of subtlety and techniques used in the components of soft power. Foucault states in the book *Will to Know*. In *One Thousand and One Nights*, the type of power is generally of the same type. The process of "soft power" is persuasion, response, and reasoning, while in hard power, it is duty, coercion, and coercion.

The power of narration and audience attraction

The author of the book *One Thousand and One Nights*, using special and modern narrative techniques such as: suspense, description, response and the like, admits to the special reader that he thought about the discourse of power and its application, as if he thought like Foucault; Because during the story, it shows that the power is not a simple concept communicated and ordered from the top (the king) to the bottom (the subject), but sometimes the foundations of this traditional assumption are broken and the case is completely reversed. Just as in Foucault's theory, each person plays a role in the process of power by relying on his unique ability and knowledge, so are all the characters of *One Thousand and One Nights*.

Physical strength and sexuality

Foucault believes: there has always been resistance to the imposition of power on sexual desire. In other words, power and resistance in connection with gender have always been together. In the book *One Thousand and One Nights*, the body and its manifestations in general are considered as a medium for exercising and expressing power. In most of the stories in the book, the body and its manifestations are the medium through which power is exercised and people establish their control and dominance and then impose their thought system on the target person.

Activism and reactivity of language in *One Thousand and One Nights*

The language of *one thousand and one nights* is no exception to this rule. The first prominent feature of the language of this work is its democratic character; Although this democracy eventually ends in dictatorship, which is the king and his absolute power; But the dictator himself provides the prerequisites for the emergence of this democracy.

Conclusion:

In the works of Michel Foucault, the issue of power is one of the key discourses that is current everywhere and has a great role and importance in the organizations and relationships between institutions and social structures. The discourse of power considered by Foucault also exists in the institution of art, and since literature is one of the many types of art, it can be considered as a center for the formation of verbal and lexical power, and participates in power relations. Soft power in *One Thousand and One Nights*, an intangible and hidden thing; But it is discursive, comprehensive and structural. It means that the structure and context of the book is based on its foundations. This discourse of power is not an illusion or an illusion, and in this research some parts of it were shown. Getting involved and following that, receiving the text of the book depends on understanding and thinking about how power works in it; Of course, for special readers and critics. This book shows that literature in general and anecdotes and storytelling in particular can be used as a center of soft power to play a cultural and constructive role in society while pushing back and mastering hard power and violence. Until the end of the book *One Thousand and One Nights*, the "soft power" discourse resists the king's hard power and with its special techniques, the most prominent of which are narration and suspense, becomes a dominant and victorious discourse. Also, the structure of power revolves around the story, which is in the hands of various characters. This structure is always dynamic and fluid and contains layers of soft power under the influence of the ability of narrators and especially the main narrator, Shahrzad. The description of women's beauty, attractiveness and fitness along with gender at the beginning of the stories is considered to be one of the areas that play a major role in the power relations in the book *One Thousand and One Nights*. A power that softens hard power and softens violence. Expressive and literary tools and artistic techniques, as well as narrative verbal intelligence and emphasis on the relationships between the parts of speech in order to use descriptive, exclamation, and emotional emphases and pauses, have all caused a network of soft power to form, which in Finally, it calms the king and prevents him from using violence and applying hard power.

Keywords: The thousand Nights, Foucault, Discourse of Power, Language.

تحلیل جامعه‌شناختی هزار و یک شب با تأکید بر نظریه «قدرت نرم» میشل فوکو

محمد خسروی شکیب^{۱*} | پروین جوادی^۲ | محمدرضا نعمتی^۳

۱. نویسنده مسؤل، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، لرستان، ایران.

رایانامه: Khosravishakib.M@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد خرم‌آباد دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران.

رایانامه: Gavadi8667@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، لرستان، ایران.

رایانامه: Mohammadreza.nemati1987@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۰۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۵/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۰۷

واژه‌های کلیدی:

هزار و یک شب،

فوکو،

گفتمان قدرت،

زبان.

اگر «گفتمان قدرت» را نیروی ذاتی همه ساختارهای اجتماعی بدانیم، سزاوار است که ساختارهای ادبی نیز در چهارچوب قدرت، بررسی و تحلیل شوند. از نظر فوکو اصناف و دستگاه‌ها، همه و همه در گفتمان قدرت دخالت دارند. با توجه به این تفکر، سینما، معماری، نقاشی، ادبیات، موسیقی و مذهب، همگی از کانون‌های قدرت در اجتماع محسوب می‌شوند که بر حسب زمان و مکان، قدرت و تسلط نسبی می‌یابند. «حکایت» نیز به عنوان قالبی از نظام ادبی غالب جهان، ساحت‌هایی از «گفتمان قدرت» را با خود انتقال می‌دهد؛ قدرتی نرم که با استفاده از شگردها و ترفندهای ادبی، خشونت را کاهش و سد راه استفاده از قدرت سخت می‌شود. روش تحقیق در این مقاله، کتابخانه‌ای، تحلیلی و مطالعه کیفی است که با تأکید بر گفتمان قدرت فوکو، به نقد و تحلیل جامعه‌شناختی کتاب هزار و یک شب می‌پردازد. پیش‌فرض این است که حکایت‌های هزار و یک شب با تأکید بر کارکرد و نقش اجتماعی آنها، نشان‌دهنده گفتمان غالب «قدرت نرم» در بافت خود هستند؛ در نتیجه آن حکایات قادرند سد راه خشونت و مرگ شوند و قدرت سخت را به تعویق بیندازند. ابعاد آشکار قدرت در لایه‌های پنهان هزار و یک شب عبارت‌اند از: قدرت نرم (چیرگی روانی)، قدرت فردی دو سویه (شهرزاد-شهریار) و قدرت جذب جنسی (بدن و به‌طور ویژه اندام زنانه). در این مقاله ساحت-های قدرت هنری و نرم هزار و یک شب مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

استناد: خسروی شکیب، محمد؛ جوادی، پروین و نعمتی، محمدرضا. (۱۴۰۲) تحلیل جامعه‌شناختی هزار و یک شب با تأکید بر نظریه «قدرت نرم»

میشل فوکو. پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۲ (۴)، ۱۲۷-۱۴۲.

حق مؤلف © نویسندگان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/rp.2021.6283.1319

۱. پیشگفتار

بازخوانی، نقد و تحلیل آثار کلاسیک هنری با رویکردهای جدید، کاربردی و موافق با مناسبات امروزی است همچنین این رویکردهای جدید، همواره نویدبخش تازگی و طراوت معنایی و گاه نگاهی همراه با شگفتی و تحسین، برای هنر و مخاطبان آن همراه داشته است. سازه‌های فکری بشر و چهارچوب اندیشه هنرمندان در طول تاریخ و در جوامع متعدد، همپوشانی‌ها و همسانی‌های فراوانی را نشان می‌دهد. یکی از رویکردهای مسلط نو و امروزی، «گفتمان قدرت» میشل فوکو است که از مفاهیم کاربردی و آشنا در حوزه علوم انسانی شمرده می‌شود. این نظریه با حضور مسلط در روابط اجتماعی و انسانی، همخوانی و هم‌سرایی قابل توجهی با جامعه‌شناسی و سیاست دارد. قدرت، همواره یکی از عام‌ترین مفاهیم در علوم انسانی و اجتماعی است و شاید دلیل این عام بودن، حضور همیشگی‌اش در روابط اجتماعی و انسانی باشد. فوکو در کتاب *تاریخ جنون* می‌گوید: قدرت همواره ذاتی روابط اجتماعی است و جامعه توسط آن به سامان می‌شود (فوکو، ۱۳۸۳: ۴۳). فوکو را می‌توان ساختارگرایی دانست که به مسأله قدرت و شبکه‌های آن پرداخته، نشان داده است که چگونه آگاهی و اندیشه و قدرت، با همپوشانی، یکدیگر را به وجود می‌آورند (احمدی، ۱۳۸۰: ۲۳۷). از نظر برنز، دانش و زبان بیشتر، ابزار تولید و اعمال قدرت هستند تا تلاش برای رسیدن به حقیقت. او معتقد است: قدرتی که بی‌واسطه خود را با معرفت یکی می‌پندارد، خود پدید آورنده معرفت است (برنز، ۱۳۷۳: ۴۴). فوکو در کتاب *اراده دانستن* نیز بیان می‌کند که حقیقت به همان اندازه نمایش قدرت است که نشانگر اراده و تلاش برای کسب علم و دانستن (فوکو، ۱۳۸۳: ۲۷).

میشل فوکو در خصوص مفهوم و چیستی قدرت، درک سلسه‌مراتبی ساده را رد می‌کند و معتقد است: قدرت یک مفهوم ساده ابلاغی از بالا به پایین و دستوری نیست، بلکه در شبکه‌ای از روابط درهم پیچیده، ساری و جاری است؛ همان چیزی که ساختار جامعه را تعیین و آن را مشروع می‌کند (نوابخش و کریمی، ۱۳۸۸: ۴۹). قدرت در این مفهوم، ریشه در لایه‌های مختلف تعاملات اجتماعی و زبانی (مفاهیم) دارد. به دیگر سخن، اعمال قدرت به شکل یک بردار خطی رو به پایین اجرا نمی‌شود، بلکه در یک به اصطلاح ظرف گفتمانی و زبانی شکل گرفته و معنا می‌یابد. در اندیشه وی، موضوع قدرت همه جا جریان دارد؛ در نسبت‌ها و اهمیت یافتن مناسبت‌ها و در روابط و تعاملات زبانی - کلامی میان افراد، طبقات و گروه‌های اجتماعی که به روش‌ها و منش‌های گوناگون ابراز می‌شود و آنچه

باعث «بازتولید» نظم موجود می‌شود، گره خوردن با آن نظمی است که مجموعه مفاهیم را در «خرد جمعی» جامعه تولید می‌کند و مشروعیت می‌بخشد. فوکو در تلاش است تا با نگاهی جامعه‌شناختی به شناخت قدرت مبادرت کند. او درک جامعه و نهادهای اجتماعی را در گرو شناخت قدرت می‌داند (دریغوس، ۱۳۷۸: ۴۸). در رویکرد فوکویی، گریزی از قدرت نیست و هر نوع عمل گفتمانی در حوزه دانش، در عمل به کارکردهای قدرت ارتباط می‌یابد. او معتقد است که قدرت نیرویی مشعب و چندوجهی است که با مجموعه‌ای پراکنده از شبکه‌های اجتماعی به اجرا درمی‌آید؛ بنابراین ظرفیتی برای اعمال عقاید نیست که در خدمت افرادی خاص متمرکز شده باشد (فوکو، ۱۳۷۸: ۷۵). قدرت در سراسر ساختار و نظام جامعه منتشر و تقسیم شده است. به اعتقاد او، قدرت و اعمال آن می‌تواند توسط سازمان‌هایی همچون زندان یا بیمارستان‌های روانی، رسانه‌ها، ادبیات و هنر و همچنین با گفتمان‌های مختلف از قبیل روانپزشکی، جامعه‌شناسی، جغرافیا و غیره انتشار یابد (فوکو، ۱۳۷۳: ۹۸-۹۹). آنچه بیشتر از همه، توجه نگارندگان این مقاله را جلب می‌کند این است که میشل فوکو ادبیات، زبان، شگردهای بیانی و البته همه ساختارهای هنری موجود در جوامع امروزی را، حامل قدرت می‌داند؛ نوعی از قدرت که بستگی کامل به سبک و روش واضعان و اعمال‌کنندگان آن دارد. تأکید او بر ادبیات و انواع ادبی به عنوان یکی از کانون‌های انباشت قدرت، موجب شد تا متن ادبی و کلاسیک هزار و یک شب از این منظر مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و تلاش شود تا سطوح قدرت موجود در آن، برای مخاطبان امروزی آشکار گردد.

فوکو و مفهوم قدرت در آثار زیادی مورد بررسی قرار گرفته است. نوابخش در مقاله‌ای به عنوان «واکاوی مفهوم قدرت در نظریات میشل فوکو» (نوابخش، ۱۳۹۱: ۴۹). به این نتیجه می‌رسد که فوکو قدرت و اعمال آن را خطی نمی‌داند، بلکه آن را در یک ظرف گفتمانی معنا می‌کند. در مورد هزار و یک شب برخلاف سایر متون ادبی کلاسیک فارسی، کار چندانی به‌ویژه در حوزه نظریه‌های غربی و بررسی این اثر از دیدگاه نظریات معاصر غرب، صورت نگرفته است. شاید تنها کتاب مهم در این زمینه شیوه‌های داستان‌پردازی در هزار و یک شب اثر دیوید بینالت با ترجمه فریدون بدره‌ای (۱۳۹۰) باشد. جلال ستاری در کتاب جهان هزار و یک شب (۱۳۸۸)، ضمن ترجمه و حواشی مختصر و مفید، به فضاهای داستانی موجود در آن پرداخته است. بهرام بیضایی در کتاب ریشه‌یابی درخت کهن (۱۳۸۳) سعی کرده است جنبه‌های تصویری داستان‌ها را بررسی کند و تلاش می‌کند تا تشابهات دو داستان هزار و یک شب و داستان ضحاک را آشکار کند و با کنار هم قراردادن رخ دادها و افراد شبیه به یکدیگر،

تغییرات داستانی را تفسیر می‌کند. نغمه ثمنی علاوه بر کتاب عشق و شعبده (۱۳۷۹) که به دسته‌بندی سنتی قصه‌های هزار و یک شب می‌پردازد در مقاله‌ای با عنوان «در جستجوی شهرزاد در هزار و یک شب» (۱۳۸۶) به کارکرد عنصر عشق در قصه‌ها پرداخته است همچنین او در مقاله‌ای دیگر با نام «جدال قدرت و نمایش در هزار و یک شب» (۱۳۸۳) به مناسبات و چگونگی تیندگی خیال و نمایش می‌پردازد. ثمنی در این مقاله بدون اشاره به مناسبات قدرت نرم و مفاهیم امروزی این گفتمان، تلاش دارد تا عنصر بازی مؤثر در کتاب هزار و یک شب را، نمایش و خیال و تیندگی این دو را معرفی کند؛ شگردی که شهرزاد تلاش می‌کند تا ملک خونخوار را با آن درمان کند. منبع و مأخذ دیگری که در مورد بررسی کتاب هزار و یک شب با رویکردهای نوین باشد، یافت نشد. مقاله حاضر تلاش می‌کند که نشان دهد متون کلاسیک و عامیانه نیز ظرفیت و قابلیت‌های نامکشوف، تازه و موافق با مناسبات فکری امروز را دارند، به طوری که این متون کلاسیک به راحتی می‌توانند کاربردی نظریه‌ها و رویکردهای نقد مدرن را برتابند.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

میشل فوکو، به حضور قدرت در همه پدیده‌های ساختارمند اجتماع اعتقاد دارد و از آنجا که این قدرت است که مناسبات و ارتباط بین اجزای ساختار را حفظ می‌کند؛

– چگونه می‌توان قصه‌های هزار و یک شب را به عنوان یک پدیده ساختارمند، توضیح و ارزیابی کرد؟

– هزار و یک شب به عنوان یک اثر کلاسیک و سنتی همچنین کانونی برای اعمال قدرت نرم، از چه الگوهای برای نفوذ و تأثیرگذاری بر مخاطبان استفاده می‌کند؟

در کتاب هزار و یک شب اراده و اعمال قدرت مانند الگوی خطی و محوری، رو به پایین جاری نمی‌شود، بلکه در ظرف گفتمانی داستان اجرا می‌شود. بدون در نظر گرفتن مبانی اندیشه فوکو درباره قدرت، شاه در این کتاب نماد اقتدار است؛ اما با دقت بیشتر درمی‌یابیم این شهرزاد است که با ابزار و اعمال قدرت نرم (روایت قصه‌ها) بر او تسلط دارد. در حقیقت، نویسنده کتاب هزار و یک شب عبداللطیف طسوجی – خواسته یا ناخواسته – نشان می‌دهد که چگونه مجموعه‌ای از حکایات و قصه‌ها، مفاهیم و کیفیت‌های بیانی و زبانی همچنین راهبردها، یک گفتمان مقتدر؛ ولی در عین حال نرم را، می‌آفرینند. از آنجا که کتاب هزار و یک شب از جمله آثار کلاسیک و مرجع در ادبیات فارسی است و

هسته داستانی و روایت آن، نوعی از قدرت نرم تلقی می‌شود که از طریق راوی آن، یعنی شهرزاد اعمال می‌شود می‌توان گفت این اثر دربردارنده لایه‌ها و سطوحی از قدرت نرم موردنظر فوکو است که از مسیر زبان، شگردهای ادبی و هنری و نیز هوش کلامی راوی، بیان می‌شود و قدرت بازدارندگی و تأثیرگذاری خود را نشان می‌دهد.

۱-۲. روش پژوهش و چارچوب نظری

بنا به باور فوکو، قدرت همه جا حضور دارد و در هر نظام و ساختاری جاری است و پایایی و استواری سیستم‌ها بر مبنای همین قدرت شکل گرفته است. وی در کتاب *نظم گفتار* معتقد است: قدرت، بیشتر مانند مجموعه‌ای از تکنیک‌ها و رویکردهای پیش‌رونده و روابط بین سیستمی به نظر می‌رسد تا وضعیت دائمی و پایداری از امور (فوکو، ۱۳۷۸: ۹۵). قدرت از نظر فوکو نه یک نهاد و نه یک بافتار، بلکه موقعیت و نظام پیچیده و شبکه‌ای از ارتباطات در میان نیروهاست. هر جا قدرت هست، تقابل و مقاومت هم وجود دارد؛ چراکه قدرت برای استقرار و پایایی خود نیازمند وجود مؤلفه‌های پایداری و تقابل است. او اضافه می‌کند که قدرت تنها بر افراد آزاد و رفتار آنها اعمال می‌شود و آنان را وامی‌دارد تا از میان چالش‌ها و گزینه‌های مختلف دست به گزینش بزنند (ضمیران، ۱۳۷۸: ۵۳). از این رو، شرط وجود قدرت و اعمال آن رابطه مستمر آن با مبارزه، ایستادگی و تلاش است. پس هر جا ایستادگی، مبارزه و مقاومت به پایان برسد، رابطه قدرت هم پایان می‌یابد. به نظر او، قدرت، دیگر امری بازدارنده و نگه‌دارنده نیست، بلکه در جهان معاصر از این وجه که ما را از انجام دادن چیزی یا کاری منع کند، فراتر رفته است. همچنین معتقد است: قدرت امری مولد است که هویت و ذهنیت را تولید می‌کند (ضمیران، ۱۳۷۸: ۵۱). به اضافه، جا و مکان مشخصی ندارد و نمی‌توان فقط دولت یا طبقه حاکم را واضح و موضع ایجاد قدرت دانست. قدرت در نظام اندیشه فوکو، به شکل شبکه گردش خون و با تیندگی و پیچیدگی مویرگی خود، مفهوم‌سازی شده است. در تفکرات و نظریات سیاسی و فلسفی عمومی معاصر، قدرت همواره معادل حکومت و نظام مسلط و غالب تلقی می‌شود و حکومت تنها صاحب قدرت و عامل اعمال آن به‌شمار می‌آید و مردم در آن نقش چندانی ندارند (فوکو، ۱۳۷۰: ۳۴). بر پایه این نگرش، جدال و تقابل اصلی در نظام‌ها تضاد بین فرادستان؛ یعنی صاحبان قدرت و فرودستان؛ یعنی افراد ضعیف است و کشمکش اصلی عبارت است از: تلاش ضعفا در جهت به‌دست گرفتن بخشی از قدرت و در پی آن، رسیدن به رهایی و آزادی. فوکو این برداشت را نوعی

توهم می‌داند و در کتاب *اراده* به دانستن می‌گوید: نباید قدرت را به عنوان معیار و توانشی در نظر گرفت که قبض می‌شود، بلکه باید آن را مانند شبکه‌ای از روابط و وابسته‌ها دانست که همواره بسط می‌یابد و در حال تکثیر و کنش و بازتولید است (فوکو، ۱۳۸۳: ۲۱). وی قدرت و مناسبات آن را نظامی پراکنده و گسترده می‌داند که تا اعماق جامعه و نظام‌های موجود در آن ریشه دوانده است (فوکو، ۱۳۸۳: ۷۶). از نظر فوکو قدرت مفاهیمی چون ادبیات، موسیقی، معماری و غیره را دربرگرفته و از مناسبات خویش با آنها تزریق کرده است؛ چرا که پایایی و استمرار هر نظام، بسته به میزان و مقدار قدرتی است که درونش جریان دارد. اگر ادبیات یک دوره خاص ماندگارتر می‌شود، به دلیل میزان قدرت حاکم بر آن دوره است و اگر شعر در گذشته نفوذ و تأثیر فراوانی در دربارها و کانون‌های قدرت داشت، به سبب نزدیکی‌اش به قدرت و پذیرفتن بخش‌هایی از لایه‌های آن در درون خودش بود.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

هزار و یک شب (۱۳۸۳) مجموعه حکایت‌ها و داستان‌های کوتاهی است که یکی از تپ - شخصیت‌های آن شهریار است. این پادشاه روان‌نژند دچار نوعی مالیخولیاست که در روان‌شناسی نوین به آن اختلال پارانوئید می‌گویند (شوالتر، ۱۳۹۴: ۳۲۱). وی به سبب بی‌وفایی و خیانتی که از همسر سابق خود دیده است، هر شب با زنی هم‌بستر می‌شود و روز بعد، قبل از سپیده دم او را می‌کشد.

شهرزاد که شخصیت محوری و کلیدی داستان است، دختری دانا و آگاه است که به قدرت زبان و کاربرد آن (قصه‌گویی) آشناست. وی از بیزاری پادشاه نسبت به زنان و ریخته‌شدن خون آن‌ها به ناحق اطلاع یافته، درصدد رفع این مشکل برمی‌آید. پس با شهریار ازدواج می‌کند و هر شب برای او حکایتی نقل می‌کند تا با این حربه سر شهریار را گرم کرده، جان خود را دست کم تا شب دیگر نجات دهد. مجموعه این روایت‌های شبانه و پی‌درپی، با هدف خاص داستان‌گو، قدرت انگیزشی، گیرایی و نکات محتوایی بسیاری همراه می‌شود تا در نهایت شهرزاد، روان‌نژندی شهریار را با قصه یا به عبارتی توسط «قصه‌درمانی» در مدت زمانی خاص - هزار و یک شب - درمان می‌کند. در اکثر قصه‌های هزار و یک شب قدرت تخیل و غنا، انگاره‌های سوررئالیستی، حضور مستمر جن و پری، کثرت دگردیسی و حلول و زبان‌آوری حیوانات، برجسته و نمایان است.

عجاب و انگیزش این قصه‌ها، بیشتر ناشی از درهم‌آمیختگی تنگاتنگ راست و دروغ و درنوردیدن مرزهای واقعیت و خیال است. تعدادی از داستان‌ها که عاشقانه‌تر هستند و عنصر خیال‌پردازی در آنها

کم‌رنگ‌تر است در شهر بغداد و دوران خلافت هارون الرشید می‌گذرند. پایان این قصه‌های عاشقانه، نسبت به سایر داستان‌های کتاب، خاص و متفاوت است. در این داستان‌ها، مناسبات زندگی درباری یا شهری، اندک‌اندک جایگزین صحنه‌های سوررئالیستی و وهم‌آلود می‌گردد. تعداد دیگری از این حکایات در بردارنده ماجراجویی‌های قهرمانان، قصه‌های هزل‌آمیز و هجوآلود و صحنه‌هایی از زندگی اعیان خوش‌ذوق و ظریف و نیز گوشه‌هایی از معاش سوداگران و پیشه‌وران است.

در هزار و یک شب برخلاف داستان‌های کهن و آنچه در این نوع حکایات انتظار داریم، قدرت متمرکز و در دست شخص پادشاه نیست، بلکه اقتدار - البته نه به‌طور ثابت - در شخصیت محوری داستان بروز یافته، سپس دست‌به‌دست می‌گردد و در کنار قدرت قصه‌پردازی، مرتب منتشر و تکثیر و بازتولید می‌شود. به این مفهوم که هیچ نقطه مرکزی و وضعیّت ثابت و استواری ندارد. قدرت، در طول این حکایت‌ها، تحت تأثیر قصه‌گویی شخصیت‌ها قرار می‌گیرد و به قول فوکو و «برخلاف نظریه پردازان مارکسیست - لنینیست، با توجه به سلسله‌مراتب و از بالا به پایین تنظیم نمی‌شود» (نوابخش، ۱۳۸۸: ۵۴).

قدرت در هزار و یک شب سیال و پویاست. تمامی افراد جامعه را شامل می‌شود و بر کوچک‌ترین عناصر آن اثر می‌گذارد. مثلاً در حکایت حمال و دختران و سه گلدای یک چشم قدرت مرتب دست‌به‌دست می‌شود (طسوجی، ۱۳۸۳: ۴۶۳) و هیچ کانونی نمی‌توان برای آن متصور شد. توانایی قصه‌پردازی شخصیت‌های درون‌داستانی در این فرادستان به نوبت و پویاست و به معنای برقراری قدرت و تکثیر و انتشار آن است. در این کتاب، منابع شناخته‌شده قدرت، مانند ثروت، شهرت و طبقه اجتماعی، تضعیف می‌شوند و قدرت دیگر از سرچشمه‌های شناخته‌شده‌اش سر بر نمی‌آورد؛ در نتیجه نمی‌توان آن را در ارتباط با کانون‌های مدرن و معاصرش درک کرد و ساختارها صرفاً بر مدار قدرت «حکایت» که در اختیار شخصیت‌های گوناگون است می‌چرخند. پس ساختار قدرت، تحت تأثیر توانش قصه‌پردازی اشخاص مختلف، همواره زایا و پیش‌رونده است.

۲-۱. ساحت‌های قدرت در هزار و یک شب

ساحت‌های قدرت در هزار و یک شب عبارت‌اند از: قدرت نرم، قدرت روایتگری و جذب مخاطب، قدرت بدنی و جنسیت، کنش‌گری و کنش‌پذیری زبان در هزار و یک شب که جداگانه بررسی می‌شوند.

۲-۱-۱. قدرت نرم

نگرش‌های ابتدایی و خام به قدرت، آن را به دو قسم نرم و سخت تقسیم می‌کنند. با توجه به این تقسیم‌بندی کلی می‌توان گفت که اوج قدرت، جایی است که قدرت نرم بر قدرت سخت بچربد و این موضوع به میزان ظرافت و تکنیک‌های به کار رفته در مولفه‌های قدرت نرم بستگی دارد. فوکو در کتاب *اراده به دانستن* بیان می‌کند:

«قدرت نرم یعنی توانایی شکل‌دهی به ترجیحات دیگران که خود به آن دسته از قابلیت‌ها و توانایی‌هایی اطلاق می‌شود که از طریق آنها و کاربردشان، به صورت غیرمستقیم بر رفتار دیگران اثر گذاشته می‌شود» (فوکو، ۱۳۸۳: ۶۵-۶۶).

در هزار و یک شب جنس قدرت عموماً از همین نوع است. فرآیند «قدرت نرم»، اقتاع و مجاوبه^۱ و استدلال است، درحالی‌که در قدرت سخت، تکلیف و اجبار و وادار کردن است. شهرزاد با چشم‌انداز^۲ مذکور، می‌کوشد پادشاه را متقاعد سازد و قدرت سخت او را پس بزند؛ هرچند در همین چشم‌انداز، نوعی اجبار، البته به‌طور غیرمستقیم و از جنس قدرت سخت، پدیدار می‌شود؛ اما کارکرد و نقشی ایفا می‌کند که در بسیاری از موارد، قدرت سخت از انجام آن عاجز است. قدرت شهرزاد نه زور است، نه پول و نه اشرافیت و نسب. او مناسبات قدرت کلاسیک را با حضورش و روایت‌هایش به چالش کشیده و رد می‌کند و قدرت نوظهور خود را (قدرت نرم) نافذتر و کاربردی‌تر می‌داند. در راهکار شهرزاد، روی ذهنیت و تبدیل و تغییر آن سرمایه‌گذاری می‌شود. او به این نکته آگاه است که از قدرت نرم، جذائیت روایت و داستان و به‌طور کلی ادبیات، می‌توان برای ایجاد اشتراک بین ارزش‌ها و الزام به همکاری در راستای رسیدن به مقاصد و خواست‌ها بهره برد. قدرت نرم، تبلیغات سیاسی نیست، بلکه مباحث عقلانی و ارزش‌های عموم را شامل می‌شود و هدف اولیه شهرزاد از به کار بستن آن، تأثیر گذاشتن بر افکار شاه و در نهایت مخاطبان است. توانایی شهرزاد، بیشتر ناظر و متمرکز بر ابعاد فرهنگی، روانی و بینشی است. نویسنده کتاب *هزار و یک شب* با تغییر مداوم شخصیت‌ها و داستان‌ها و ایجاد تعلیق و پایان باز برای آنها، تلاش می‌کند نشان دهد که قدرت نرم حاصل از گفتمان او، پدیده‌ای ساکن و ایستا نیست، بلکه فرآیندی پویا، فراگیر و با ظرفیت‌پذیری بالاست.

۱. به یکدیگر پاسخ‌دادن

۲. استراتژی

فراگیر بودنش از آن جهت است که در دسترس همه قرار دارد و همگان، بسته به میزان توانش زبانی و ادبی خود، می‌توانند از آن بهره‌گیرند. در کتاب *هزار و یک شب* اغلب، شخصیت‌ها تا حد امکان از این منبع قدرت استفاده می‌کنند؛ چرا که ظرفیتی وسیع برای گسترش رقابت است و گنجایش بی‌نهایت و وسعت فوق‌العاده‌ای دارد. قدرت نرم زبان و شگردهای هنری، تمام ناشدنی است و بازایی و نوزایی آن غیرقابل انکار. شخصیت داستانی می‌تواند تا بی‌نهایت از این قدرت استفاده کند. مانند «شهرزاد» که البته باید افزود این قدرت را به واسطه تسلط بر سنت ادبی گذشته و اتکا بر توانایی فرهنگی و پیشینه تاریخی و سنتی فرهنگ کسب کرده است. وی داستان‌هایش را بر اساس افسانه، اسطوره و تاریخ می‌سازد و سرچشمه تمام این‌ها فرهنگ سنتی و اطلاع او از آن‌هاست.

در حکایت‌های *هزار و یک شب* هوش هنری و روایتگری شهرزاد و آشنایی او با شخصیت‌های تاریخی چون هارون‌الرشدید، مکان‌هایی تاریخی و فرهنگی چون بغداد و مصر و شام و اساطیر و آئین‌های نصرانیان و یهودیان و غیره، همگی در خدمت فرآیند و خلق «قدرت نرم» و اعمال آن هستند.

۲-۱-۲. قدرت روایتگری و جذب مخاطب

نویسنده کتاب *هزار و یک شب*، با استفاده از تکنیک‌های روایی خاص و مدرن از قبیل: تعلیق، توصیف، مجابوه و مانند آن، به خواننده خاص می‌قبولاند که در مورد گفتمان قدرت و اعمال آن، گویی مانند فوکو می‌اندیشیده است؛ چرا که طی داستان در عمل نشان می‌دهد که قدرت یک مفهوم ساده ابلاغی و دستوری از بالا (شاه) به پایین (رعیت) نیست، بلکه گاهی پایه‌های این پیش‌فرض سنتی در هم می‌شکند و قضیه کاملاً معکوس می‌گردد. همان‌گونه که در نظریه فوکو، تک‌تک افراد با تکیه بر توانایی و دانش منحصربه‌خویش در فرآیند قدرت نقش دارند، تمام شخصیت‌های *هزار و یک شب* نیز این چنین هستند. از آنجا که مهارت‌ها و امکانات فردی محلّ زایش قدرت هستند، شیوه بیان اشخاص در کتاب، به‌ویژه شهرزاد، را می‌توان شاهدهی بر این مدعا دانست. در واقع، گفتمان غالب در *هزار و یک شب*، شهرزاد و مهارت قصه‌پردازی اوست و تلاش برای بازدارندگی از عمل خشونت‌آمیز و بیمارگونه پادشاه. حذف تکنیک‌های حکایت‌پردازی و روایت‌گری از این کتاب، به‌ویژه تأکید بر کارکرد ممتد عنصر تعلیق، باعث فروریختن مهم‌ترین گفتمان و شیوه غالب می‌شود و به همان نسبت، گفتمان قدرت را به تلقی تکراری و مرسومش بازمی‌گرداند. حکایت‌ها در کتاب *هزار و یک شب*، هر شب معمولاً با این جمله «چون قصه به اینجا رسید، بامداد شد و شهرزاد لب از سخن فروبست» به پایان می‌رسد و با این جمله «شهرزاد گفت: ای ملک جوان‌بخت...» آغاز می‌گردد. این تعلیق در سرتاسر

کتاب هزار و یک شب باعث ایجاد فضایی ملتهب و پر از اضطراب و انتظار می‌شود و خواننده را همواره منتظر نگه می‌دارد و ترغیب می‌کند که کتاب را به این زودی‌ها زمین نگذارد و زمان کنار گذاشتن آن را از حکایتی به حکایت دیگر موکول کند. این کارکرد زیبایی‌شناسانه که انتظارات مخاطبان را از ساختار آثار کلاسیک به هم می‌ریزد، موجب می‌شود خواننده به حدس و گمان و مشارکت در فرآیند پایان‌دهی و فرجام حکایت‌ها روی آورده، به‌طور خودکار و به‌صورت تدریجی و بر حسب تعداد صفحاتی که از کتاب خوانده- به تلاش و تکاپوی ذهنی بیفتد. از سوی دیگر، روایت‌گری کتاب به شیوه داستان در داستان که در ادبیات فارسی ریشه‌ای دیرینه دارد و برجسته‌ترین نمونه آن کلیله و دمنه است، هم الهام‌بخش اروپاییان بوده (حکایت‌های کاتربری از جفری چاوسر) و هم ذهن مخاطب را به چالش کشیده، بیشتر درگیر روند داستان‌ها می‌کند.

۲-۱-۳. قدرت بدنی و جنسیت

جنسیت که عبارت است از امتیاز و روشی در جهت اداره، کنترل، هدایت و نظارت بر اندام افراد و مناسبات آن، در دنیای امروز به‌صورت معیار و ابزاری برای چیرگی و تسلط بر دیگران استفاده می‌شود. البته بی‌گمان، مقصود از جنسیت، جاذبه جنسی است، نه صرفاً نر یا ماده بودن و زیبایی و تناسب اندام، که بی‌شک در جذب کردن دیگران بسیار مؤثر است (فوکو، ۱۹۷۷: ۷۳). شاهد این مدعا، روی آوردن نسل امروز به ورزش پرورش اندام و انجام عمل‌های جراحی زیبایی است که طرفداران زیادی دارد. این الگوی جدید در حالی به یکی از مؤلفه‌های قدرت نرم تبدیل شده است که انسان همواره در تلاش برای رهایی از چیرگی کلاسیسیسم و معیارهای قدرت کلاسیک بوده است. فوکو معتقد است: همیشه در برابر تحمیل قدرت بر میل جنسی مقاومت وجود داشته است (فوکو، ۱۹۸۰: ۶۳)، به دیگر سخن، قدرت و مقاومت در ارتباط با جنسیت، همیشه در کنار یکدیگر بوده‌اند. در کتاب هزار و یک شب، بدن و جلوه‌های آن به‌طور عام، واسطه‌ای برای اعمال و ابراز قدرت در نظر گرفته شده‌اند. در اکثر حکایت‌های کتاب، بدن و نموده‌های آن، واسطه‌ای است که از طریق آن قدرت اعمال می‌شود و افراد نظارت و تسلط خود را برقرار و در پی آن، نظام فکری خود را بر شخص موردنظر تحمیل می‌کنند. این اعمال قدرت در برخی موارد اغواگری و تحریک توسط زنان و گاهی به‌ندرت مردان زیباست و گاهی نیز فریفته‌شدن به واسطه پیرزن یا به تعبیر کتاب «عجوزی». ابزار زنان و مردان جوان و زیباروی در جهت اغواگری مشخص است و نیازی به توضیح ندارد؛ اما در مورد پیران باید خاطر نشان کرد که موی سپید و چین‌وچروک، آنها را در موضع قدرت قرار می‌دهد و این باور اجتماعی سنتی است که هر

چه سن بالاتر رود، تجربه بیشتر می‌شود و باید به پیران اعتماد کرد. در این کتاب زن و مرد جوان با بهترین صفات و زیباترین ویژگی‌های جسمانی به خواننده معرفی می‌شوند و استفاده معمولاً به‌جا از اشعار حافظ و سعدی و گاهی دیگر شاعران چون ازرقی، امیر معزی و دیگران این توصیفات را برجسته‌تر می‌سازد. بیشتر داستان‌های کتاب شرح پسران ملوک و وزیران است که درگیر عشق شده و در پی آن روان می‌شوند. در این حکایات، عاشقان و معشوقگان، با جذاب‌ترین توصیفات از ظاهر و اندام‌هایشان به تصویر کشیده می‌شوند و دلالت‌های جسمانی آنها در جهت اعمال قدرت نرم و گاهی نیز برای دفع زیان و جذب سود پی‌ریزی شده‌اند.

«... چون زنان را چشم بر حسن بدرالدین افتاد، بر وی گرد آمدند و شمع پیش گرفته بر او می‌نگریستند. نظارگیان را عقل از سر و هوش از تن پریدن گرفت» (طسوجی، ۱۳۸۳: ۱۱۲).

«... روی انداز از قمرالزمان برکشید و بر حسن و جمال او خیره شد و او را چنان دانست که شمایل موزون، ماه غالب، موی چون شب، گونه سرخ و چشمان سیاه و ابروان پیوسته و سرو بستان و...» (طسوجی تبریزی، ج ۱۳۹۴: ۵۶۷).

این تأکید و توصیف در مورد قمرالزمان، به‌طور ناخودآگاه سبب افزایش تأثیر و قدرت کلام شخصیت و اقناع مخاطب می‌شود و در حقیقت تأکید بسیار بر اعضای بدن و مضاعف کردن تعاریف آن، تلاش برای ایجاد یک گفتمان قدرت است. چنانچه اگر این شخص با این کیفیت و زیبایی در داستان مطرح نشود، قدرت استدلال او در اقناع مخاطبش عقیم خواهد ماند. تصویر بیان‌شده در بالا، دربارهٔ یک مرد است پس طبیعی خواهد بود که نویسنده در مورد زنان فراتر پیش رود که البته می‌رود. در هزار و یک شب زنان با زیبایی و تناسب هرچه تمام‌تر در نقش خویش ظاهر می‌شوند و قریب به اتفاق آنها، حداقل این ویژگی را دارند که فقط و فقط با برداشتن نقاب یا روبند، دل از قهرمان مرد داستان برابند! راوی با همین ترفند، گفتمان قدرت را به آراستگی ظاهری و تناسب و زیبایی پیوند می‌زند. تصویری که این کتاب و حکایت‌هایش از زن ارائه می‌دهد، اغلب دربارهٔ زنانی جوان، زیبا و دارای اندامی متناسب است. این زنان در توصیف و تصاویر، تأثیرگذار و معمولاً غالب نشان داده می‌شوند و مانند تبلیغات امروزی، به‌ویژه در رسانه‌های غربی، پیام روشنی دارند: تسلط و چیرگی ذهنی که معلول زیبایی ظاهری است. زن قدرتمند در هزار و یک شب، شاد و جوان، زیبا و جذاب، غالباً متمول و ثروتمند و دختر شخص مهمی چون وزیر یا قاضی یا بازرگانی بزرگ است و الگوی اندامی خاص و بسیار متناسبی دارد. قدرت این زن، ابتدا و در آغاز داستان - پیش از آنکه پدرش معرفی شود یا

از وضع مالی اش مطلع شویم- از همین تناسب اندام و نظم ظاهری و آراستگی وی مایه می‌گیرد. مفاهیم دیگری چون سخنوری، حاضر جوابی و دانش نیز، از مفاهیم رایج در توصیف شخصیت‌های زن این کتاب است. هر چند این مفاهیم مشمول زمان و گریزنده و زوال‌پذیر هستند، در هزار و یک شب به امری ثابت و پایدار بدل می‌شوند و به‌طور طبیعی افرادی که از چنین ویژگی‌ها و امکاناتی محروم‌اند، از موفقیت و قدرت اقتناع و استدلال هم بی‌نصیب می‌مانند و به ناچار در حاشیه قرار می‌گیرند.

۲-۱-۴. کنش‌گری و کنش‌پذیری زبان در هزار و یک شب

امروزه بررسی و تحلیل چگونگی آفرینش‌های ادبی با ابزارهای زبان‌شناختی، مورد استقبال عموم پژوهشگران ادبی واقع شده و افق تازه‌ای در مطالعات ادبی پدیدار کرده است. تحلیل‌های زبان‌شناسانه، با روشن ساختن برخی از زوایای پنهان اثر ادبی، کمک شایانی به پژوهش‌هایی از این دست می‌کنند. زبان هزار و یک شب نیز از این قاعده مستثنی نیست. نخستین ویژگی برجسته زبان این اثر، منش مردم‌سالارانه^۱ آن است؛ هر چند این مردم‌سالاری^۲ در نهایت به دیکتاتوری، که همان پادشاه و قدرت مطلق وی است ختم می‌شود؛ اما مقدمات ظهور این مردم‌سالاری را خود دیکتاتور فراهم می‌کند و این نکته در خورتوجهی است که مثل سراسر کتاب، نقش قصه‌ها در آن پررنگ است. مثلاً شخصیت پادشاه یا صاحب‌منصبان در حکایات، همیشه حرف متهم یا متهمان را شنیده، استدلال آنها را بررسی و ارزیابی می‌کنند و اگر در صدور حکم دچار اشتباه شده باشند، بی‌هیچ ابایی آن را باطل کرده، اشتباهشان را می‌پذیرند. نکته دیگر این است که تنها به حرف شاهدان و عوام اکتفا نمی‌کنند و سایر دلایل و امارات را نیز لحاظ می‌نمایند.

عنصر دیگری که می‌توان ادعا کرد عنصر غالب سراسر متن را تشکیل می‌دهد، تعلیق است. قطع کردن به‌هنگام قصه از سوی راوی اصلی، شهرزاد، شهریار را بی‌قرار شنیدن باقی ماجرا کرده، روند استمرار داستان را فراهم می‌سازد. از طرفی، گاهی این تعلیق از سوی شخصیت‌های داستانی و پیش از شروع قصه اعمال می‌شود. مثلاً در قسمتی از کتاب، هارون‌الرشد چنان مشتاق شنیدن حکایتی از وزیرش، جعفر برمکی، است که قول می‌دهد از خون غلام سیاهی که باعث قتل زنی به دست شوهرش گشته، بگذرد. (طسوجی، ۱۳۸۳: ۶۴). تسلط شهرزاد بر کلمات و توصیف‌های زنده و جان‌دار همچنین

۱. دموکراتیک

۲. دموکراسی

قدرت او در لگام‌زدن بر کلام و نیز ایجاد تعلیق در مسیر روایت داستانی، باعث گیرایی و نفوذ سخنان او به عنوان راوی شده است.

در چندین مورد دیگر نیز، مکث‌های تأکیدی و عاطفی و تعجبی از سوی راویان درون داستان به تأثیرگذاری بیشتر این تکنیک دامن زده و بر جذابیت‌های داستان می‌افزاید. به‌طور کلی، استفاده ابزاری راوی اصلی و شخصیت‌های کتاب از زبان و کارکردهای آن، سبب پیدایش نوعی بازی قدرت در لایه‌های زیرین و پنهان زبان و استفاده از این زمینه‌سازی‌ها به منظوری خاص و در مواردی خاص می‌گردد.

۳. نتیجه‌گیری

در آثار میشل فوکو، مسأله قدرت یکی از گفتمان‌های کلیدی است که در همه‌جا جاری است و در تشکیلات و مناسبات میان نهادها و ساختارهای اجتماعی نقش و اهمیت زیادی دارد. گفتمان قدرت موردنظر فوکو، در نهاد هنر نیز وجود دارد و از آنجا که ادبیات یکی از انواع متعدد هنر است می‌تواند کانونی برای شکل‌گیری قدرت کلامی و واژگانی تلقی شده، در مناسبات قدرت شرکت داشته باشد. قدرت نرم در هزار و یک شب، امری غیرملموس و مستور؛ اما گفتمانی، فراگیر و ساختاری است. به این معنا که ساختار و بافتار کتاب بر پایه‌های آن استوار شده است. این گفتمان قدرت، وهم یا تصویری یابو و عبث نیست و در این پژوهش گوشه‌هایی از آن نشان داده شد. درگیر شدن و به دنبال آن، دریافت متن کتاب، در گرو درک و اندیشیدن پیرامون چگونگی کارکرد قدرت در آن است؛ البته برای خواننده خاص و نقاد.

این کتاب نشان می‌دهد که ادبیات به‌طور عام و حکایت و قصه‌پردازی به‌طور خاص، می‌تواند به عنوان کانونی از قدرت نرم، به‌کار گرفته شود که ضمن عقب‌راندن و تسلط بر قدرت سخت و خشونت، نقش فرهنگی و سازنده در جامعه ایفا کند. گفتمان «قدرت نرم» تا انتهای کتاب هزار و یک شب، در برابر قدرت سخت پادشاه مقاومت می‌کند و با تکنیک‌های خاص خود که برجسته‌ترین شان روایت و تعلیق است، به مثابه گفتمان مسلط و پیروز درمی‌آید. همچنین ساختار قدرت، بر مدار حکایت که در اختیار شخصیت‌های متنوع است، می‌چرخد. این ساختار تحت تأثیر توانایی راویان و به‌ویژه راوی اصلی، شهرزاد، همواره پویا و سیال و دربردارنده لایه‌هایی از قدرت نرم است. توصیف

زیبایی، جذابیت و تناسب اندام زنانه به همراه جنسیت در آغاز حکایت‌ها، خود یکی از قلمروهایی تلقی شده است که در روابط قدرت موجود در کتاب *هزار و یک شب* نقش عمده دارد؛ قدرتی که قدرت سخت را منعطف و خشونت را ملایم می‌کند. ابزار بیانی و ادبی و شگردهای هنری و همچنین هوش کلامی روای و نیز تأکید بر روابط میان اجزای کلام در جهت استفاده از تأکیدها و مکث‌های توصیفی، تعجبی، عاطفی همه و همه باعث شده تا شبکه‌ای از قدرت نرم شکل بگیرد که در نهایت باعث آرام کردن پادشاه و جلوگیری از به کارگیری خشونت و اعمال قدرت سخت می‌شود.

کتابنامه

- احمدی، بابک. (۱۳۸۰) *ساختار و تأویل متن*. تهران: نشر مرکز.
- برنز، اریک. (۱۳۷۳) *میشل فوکو*، ترجمه بابک احمدی. تهران: نشر قلم.
- بیضایی، بهرام. (۱۳۸۳) *ریشه‌یابی درخت کهن*. تهران: انتشارات روشنفکران و مطالعات زنان.
- پینالت، دیوید. (۱۳۹۰) *شیوه‌های داستان‌پردازی در هزار و یک شب*. ترجمه فریدون بدره‌ای. تهران: نشر هرمس.
- ثمینی، نغمه. (۱۳۷۹) *عشق و شعبده*. تهران: نشر مرکز.
- ثمینی، نغمه. (۱۳۸۶) «در جستجوی شهرزاد هزار یک شب»، *پژوهش‌های ادبی*، شماره ۱۵، ۴۸-۵۱.
- ثمینی، نغمه. (۱۳۸۳) «جدال قدرت و نمایش در هزار و یک شب»، *فصلنامه هنر*، شماره ۶۱، ۱۱۷-۱۲۹.
- دریفوس، هیوبرت. (۱۳۷۸) *میشل فوکو؛ فراسوی ساختارگرایی و هرمنوتیک*. ترجمه حسین بشیریه. تهران: انتشارات نی.
- شوالتر، دوان پی. (۱۳۹۴) *نظریه‌های شخصیت*، چاپ سی و دوم. ترجمه یحیی سیدمحمدی. تهران: انتشارات ویرایش.
- ضمیران، محمد. (۱۳۷۸) *میشل فوکو: دانش و قدرت*. تهران: نشر هرمس.
- طسوجی تبریزی، عبداللطیف. (۱۳۸۳) *هزار و یک شب*. تهران: نشر هرمس.
- فوکو، میشل. (۱۳۷۰) *قدرت انضباطی و تابعیت*، ترجمه فرهنگ رجایی. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

فوکو، میشل. (۱۳۷۳) *سراسر بینی*، ترجمه ناهید مؤیدی حکمت. مجله فرهنگ (مدرنیسم و مابعد)، شماره ۱۵،

۲۳-۳۹.

فوکو، میشل. (۱۳۷۸) *نظم گفتار*. ترجمه باقر پرهام. تهران: انتشارات آگاه.

فوکو، میشل. (۱۳۸۳) *تاریخ جنون*. ترجمه فاطمه ولیانی. تهران: نشر هرمس.

فوکو، میشل. (۱۳۸۳) *اراده به دانستن*. ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده. تهران: نشر نی.

نوابخش، مهرداد؛ کریمی، فاروق. (۱۳۸۸) «واکاوی مفهوم قدرت در نظریات میشل فوکو». *فصلنامه مطالعات*

سیاسی، دوره ۱، شماره ۳۰، ۴۸-۶۳.

References

- Ahmadi, B. (2002) *Structure and interpretation of the text*, Tehran: *Markaz Publications* (In Persian).
- Burns, E. (1995) *Michel Foucault*, translated by Babak Ahmadi, Tehran: *Qalam Publications* (In Persian).
- Beizaei, B. (2004) *Rooting of an ancient tree*. Tehran: *Intellectuals and Women's Studies Publications* (In Persian).
- Pinault, D. (2012) *Storytelling methods in One Thousand and One Nights*, translated by Fereydoun Badraei, Tehran: *Hermes Publications* (In Persian).
- Samini, N. (2000) *love and magic*, Tehran, *Markaz Publications*. (In Persian)
- Samini, N. (2006) In Search of Shahrazad Hazar Yek Shab, *Literary Researches*, 48-51 (In Persian).
- Samini, N. (2013) Power struggle and drama in "the Thousand and One Nights", *Art Quarterly*, No. 61, 117-129 (In Persian).
- Dreyfus, H. (2000) *Michel Foucault; Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Hossein Bashirieh, Tehran: *Ney Publications* (In Persian).
- Schwartz, D. P. (2014) *Personality Theories*, Translated by; Yahya Seyed Mohammadi, 32nd Edition, Tehran: Ed (In Persian).

- Zamiran, M. (2000) Michel Foucault: Knowledge and Power, Tehran: *Hermes Publications* (In Persian).
- Tasoji Tabrizi, A. L. (2005) One Thousand and One Nights, Tehran: *Hermes Publications* (In Persian).
- Foucault, M. (1991) Disciplinary Power and Citizenship, Translated by; Farhang Rajaei, Tehran: *Institute of Cultural Studies and Research* (In Persian).
- Foucault, M. (1994) Watching Everywhere, Translated by; Nahid Moevidi Hekmat, Farhang Magazine (Modernism and Postmodernism), No. 15, 23-39 (In Persian).
- Foucault, M. (2000) Discourse Order, Translated by; Baqer Parham, Tehran: *Aghah Publications* (In Persian).
- Foucault, M. (2005) The History of Madness, Translated by; Fateme Valiani, Tehran: *Hermes Publications* (In Persian).
- Foucault, M. (2005) The Will to Know, Translated by; Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh, Tehran: *Ney Publications* (In Persian).
- Foucault, M. (1977) Discipline and Punish: The Birth of Prison, New York: *Pantheon Publications*.
- Foucault, M. (1980) *Truth and Power*, In C. Gordon (Ed.) Power/ Knowledge: Selected Interviews and other Writings.
- Navabakhsh, M. and Karimi, F. (2008) Analysis of the concept of power in the theories of Michel Foucault, *Political Studies Quarterly*, 1(30), 48-63 (In Persian).